

Nr 20

Utlåtande i anledning av väckta motioner om eds ersättande med försäkran på heder och samvete.

Första lagutskottet har behandlat två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 562 i första kammaren av herr *Hjorth m. fl.* samt nr 695 i andra kammaren av fru *Thunvall m. fl.* I motionerna, vilka är likalydande, hemställes att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om förslag till sådana lagändringar, varigenom edgång ersättes med försäkran på heder och samvete.

Motionerna har varit föremål för remissbehandling.

Gällande rätt

I *rättegångsbalken* lämnas i 36 kap. regler om vittne. Envar, som icke är part i målet, må höras som vittne. I brottmål får dock målsäganden icke vittna, även om han ej för talan (1 §). Innan vittne avger sin berättelse, skall vittnet med handen på den heliga skrift avlägga *ed*. Eden är alltså, liksom enligt äldre rätt, promissorisk och icke assertorisk. Edstemat har följande lydelse: »Jag N. N. lovar och försäkrar inför Gud den allsmäktige och vid Hans heliga ord, att jag skall säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra.» (11 §) Om vittnet säger sig på grund av sin åskådning i religiöst hänseende hysa betänklighet mot att avlägga vittnesed, må rätten, om betänkligheten kan antagas vara allvarligt grundad, medge vittnet att i stället avge *försäkran*. Därest båda parter samtycker och rätten finner det kunna tillåtas, må vittne i stället för ed avlägga försäkran. Tillhör vittne ej kristen eller mosaisk troslära, skall vittnet i stället för ed avlägga försäkran. Försäkran har följande lydelse: »Jag N. N. lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag skall säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra.» (12 §) Ed eller försäkran får ej avläggas av den som är under 15 år eller av den som på grund av rubbning av själsvksamheten saknar erforderlig insikt om betydelsen av ed eller försäkran. I brottmål får ed eller försäkran icke avläggas av vissa den tilltalade närstående (13 §). Innan vittne höres, skall rätten erinra vittnet om hans sanningsplikt och om vikten av avlagd ed eller försäkran. Sakkunnig som höres muntligen skall enligt 40 kap. 9 § *rättegångsbalken* avlägga ed, innan han avger sin utsaga. För sakkunnig gäller samma regler som för vittne angående eds utbytande mot försäkran. *Lagen om införande av nya rätte-*

gångsbalken stadgar i 23 § att vad som i nya rättegångsbalken föreskrives om lydelsen av ed och eds utbyte mot försäkran på heder och samvete skall äga motsvarande tillämpning i andra fall, då enligt lag eller författning ed skall avläggas inför domstol eller annan myndighet. Av intresse i detta sammanhang är att erinra om bouppteckningsed enligt ärvdabalken eller giftermålsbalken, bouppteckningsed och borgenärsed i konkurs, gäldenärsed enligt lagen om ackordsförhandling utan konkurs, utmättningsed samt gäldenärsed efter kallelse å okända borgenärer.

Bestämmelserna om straff för mened, falskt åtal och annan osann utsaga återfinnes i 15 kap. *brottsbalken*. Om någon under laga ed eller under försäkran, som avgives i eds ställe, lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, skall han dömas för mened till fängelse i högst fyra år. Särskilda straffskalor finns för det fall att brottet är ringa eller grovt (1 §). Begår någon av grov oaktsamhet gärning, som i 1 § sägs, dömes han för ovarsam utsaga till böter eller fängelse i högst sex månader (3 §).

Ur förarbetena

Processlagberedningen uttalade i förslag till rättegångsbalk (SOU 1938: 44 s. 396) följande.

I likhet med vad för närvarande gäller synes vittne i regel böra avgiva sin utsaga under ed. Även om eden icke längre har samma betydelse för inskräpande av vittnes sanningsskyldighet som den tidigare ägt, skulle dock dess avskaffande minska möjligheterna att erhålla pålitliga vittnesberättelser. Ej heller synes tillräcklig anledning föreligga att utbyta den nuvarande löfteseden, som avlägges före vittnesmålet, mot en efterföljande bekräftelseed.

Processlagberedningen anförde vidare att mot formuleringen av den dåvarande vittneseden gjorts gällande att den för många religiösa personer gav anledning till allvarliga samvetsbetänkligheter. Mot edens slutord »så sant mig Gud hjälpe till liv och själ» hade framställts den anmärkningen att de innebar eller i varje fall kunde ge anledning till den uppfattningen, att den som avlade ed satte sin själ i pant och, om han missbrukade eden, avsåg sig Guds nåd för evig tid. Med anledning härav föreslog processlagberedningen en något ändrad avfattning av edsformuläret. Förslaget i denna del överensstämmer med gällande rätt. Vad gäller frågan om utbyte av ed mot försäkran anförde processlagberedningen följande.

Enligt 16 § förordningen den 31 oktober 1873 angående främmande trosbekännare och deras religionsövning skall, då främmande trosbekännare är av sådan lära, som ej tillstodder honom att avlägga ed, då den enligt lag erfordras, Kungl. Maj:t förordna, huru förfaras bör. I dylikt fall, bl. a. då fråga är om vittnesed, plägar Kungl. Maj:t föreskriva, att eden skall utbytas mot en högtidlig försäkran på heder och samvete. Förordningen

avser enligt sin lydelse allenast bekännare av annan kristen troslära än den evangeliskt-lutherska. I praxis har emellertid nämnda föreskrift erhållit en vidare tillämpning och i vissa fall använts även beträffande sådan medlem av svenska kyrkan, som av samvetsbetänkligheter ansett sig förhindrad att avlägga ed. Befogenheten att ersätta eden med försäkran på heder och samvete är dock alltför snävt begränsad. Den bör, såsom ock riksdagen antytt, utvidgas och tillika fastställas i lagen. Till undvikande av det nuvarande omständliga och tidskrävande förfarandet bör överlämnas åt den rätt, där vittnet skall höras, att pröva framställning om utbyte av eden. Sådant utbyte bör kunna ske ej blott då vittnets betänkligheter mot avläggande av ed äro grundade i viss religiös övertygelse utan även då på grund av vittnets inställning till religionen det religiösa momentet i eden för vittnet saknar betydelse. Rätten bör emellertid söka förvissa sig om att vittnets betänkligheter verkligen äro allvarligt grundade.

Lagrådet anförde i utlåtande över processlagberedningens förslag till rättegångsbalk (prop. nr 5 år 1941 s. 225):

För det stora flertalet av landets befolkning torde eden alltjämt framstå såsom den självfallna formen för sanningsförsäkran av vittne. Att denna form, såsom i förslaget skett, behandlas såsom den normala och sättes främst, är därför i sin ordning. Därigenom får emellertid ej undanskymmas, att försäkran på heder och samvete [enligt 13 §] måste betraktas såsom en i och för sig med eden jämställd form av sanningsförsäkran. Från rättsordningens synpunkt är valet mellan dessa båda former utan större betydelse, för så vitt anledning ej föreligger, att ett vittne önskar undslippa ed därför att han anser sig mindre bunden av en försäkran på heder och samvete. I detta fall bör uppenbarligen eden ej få utbytas mot försäkran. Stadgandet härom synes lämpligen böra avfattas så, att rätten under den [i 13 §] angivna förutsättningen skall medgiva att vittne i stället för ed avgiver försäkran, om vittnets betänklighet mot eden ej kan antagas sakna allvarlig grund.

Departementschefen ansåg emellertid (prop. nr 5 år 1941 s. 520) icke tillräckliga skäl föreligga att på denna punkt frångå beredningens förslag.

I proposition nr 5 år 1941 med förslag till rättegångsbalk hade föreslagits att om båda parterna eftergiver ed eller försäkran och saken är sådan, att förlikning därom är tillåten, vittne kunde höras utan ed eller försäkran. Härom anförde *första särskilda utskottet* i sitt utlåtande nr 2 år 1942 följande.

Genom de vidgade möjligheter till utbytande av ed mot försäkran, som förslaget medger, har enligt utskottets mening ett av de viktigaste motiven för institutet eftergift av ed bortfallit. Även ur andra synpunkter kunna skäl anföras för borttagande av detta institut. Sålunda synes det oegentligt att vissa vittnen presumeras vara särskilt trovärdiga och på denna grund slippa att avlägga ed eller försäkran. I straffrättsligt hänseende kunna betänkligheter möta mot att för mened straffa vittne som avgivit falsk utsaga utan att någon bekräftelseform använts. Utskottet förordar därför, att [det i 12 § upptagna] stadgandet utgår. I samband därmed bör enligt utskottets mening möjligheten att utbyta ed mot försäkran på heder och samvete

ytterligare ökas. I sådana fall, då parterna äro ense därom, torde betänkligheter icke möta mot ett dylikt utbyte, under förutsättning att rätten finner det kunna tillåtas. Sådant tillstånd torde ej böra lämnas i grova brottmål, varom dock uttrycklig bestämmelse ej synes erforderlig. Det av utskottet i enlighet härmed föreslagna stadgandet torde särskilt kunna vinna tillämpning då vittne säger sig hysa religiösa betänkligheter mot att avlägga ed och rätten finner en prövning huruvida betänkligheterna äro allvarligt grundade möta svårighet.

Såsom framgår av redogörelsen för gällande rätt erhöll stadgandet det sålunda av utskottet förordade innehållet.

Slutligen må erinras om första lagutskottets utlåtande nr 27 år 1959, vari bl. a. behandlats ordningen för meddelande av tillstånd till domarens utbytande mot högtidlig försäkran samt viss jämkning av denna eds avfattning.

Motionerna

I motionerna anföres efter redogörelse för gällande bestämmelser, att en försäkran på heder och samvete icke är mindre allvarlig än en vittnesed och att försäkran bör ersätta eden. Härefter uttalas i motionerna följande.

Bibeln kan i dag onekligen förefalla lika svårmotiverad i rättssalen som lagboken skulle verka i kyrkan.

En brist i nuvarande regler är också, att oklarhet kan råda om den enskildes rätt att utbyta ed mot försäkran. Det synes både ovärdigt och principiellt oriktigt att öppna möjlighet till meningsutbyte mellan rätten och den enskilde om dennes inställning i religiösa frågor i anledning av ett vittnesmål.

Avslutningsvis säges i motionerna att de åberopade skälen inte blott avser vanlig vittnesed utan all edgång.

Remissyttranden

Utskottet har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttrande över motionerna från *riksåklagarämbetet*. Tillfälle att avgiva yttrande har därjämte beretts *Sveriges advokatsamfund* samt föreningarna *Sveriges häradshövdingar* och *Sveriges stadsdomare*.

Motionerna tillstyrkes av Häradshövdingeföreningen samt en minoritet inom Advokatsamfundet. Av övriga avstyrkes motionärernas förslag.

Riksåklagarämbetet anser att lagrådets ovan återgivna uttalande, att eden för det stora flertalet av landets befolkning torde framstå som den självfallna formen för sanningsförsäkran av vittne, ännu i dag äger oförminskad aktualitet. Vittneseden är enligt ämbetet uppenbarligen ett värdefullt element i vår rättegångsordning. Genom möjligheten att under vissa förhållanden utbyta edgången mot försäkran på heder och samvete synes

enligt ämbetet nödig hänsyn ha tagits till den, som på grund av sin åskådning i religiöst hänseende hyser betänklighet mot edgång.

Advokatsamfundet genom sin styrelse uttalar, att det är riktigt att försäkran på heder och samvete ej är mindre allvarlig än ed, om hänsyn endast tages till den påföljd som kan drabba den som lämnar osann uppgift. Syftet med eden och försäkran är emellertid även att före vittnesmålet inskräpa vittnes sanningsplikt. Stor betydelse måste därför tillmätas vittnets egen uppfattning om edens respektive försäkrans allvar. Enligt advokatsamfundets förmenande framstår eden för många — även i religiösa frågor indifferent — personer som allvarligare än försäkran. Advokatsamfundet kan därför inte tillstyrka edens ersättande med försäkran på heder och samvete. Från detta uttalande har tre av de elva ledamöter, som deltagit i avgörandet, varit skiljaktiga och ansett att eden bör avskaffas och ersättas med försäkran. Vidkommande därefter vittnes rätt att utbyta ed mot försäkran instämmer advokatsamfundet i motionärernas kritik att lagen öppnar möjlighet till meningsutbyte mellan rätten och vittnet om dennes inställning i religiösa frågor. Stadgandet bör därför ändras så att vittne utan motivering äger begära att få utbyta eden mot försäkran. Det finns enligt advokatsamfundet ej anledning att påfordra att vittnet skall ange att han önskar sådant utbyte på grund av sin åskådning i religiöst hänseende och ännu mindre att domstolen skall ha rätt att pröva om betänkligheterna är allvarligt grundade. Ej heller i denna del är advokatsamfundets yttrande enhälligt. Fem ledamöter har således ansett att utbyte av ed mot försäkran ej bör medgivas med mindre vittnet anger skäl för sin hemställan.

Stadsdomarföreningen, genom sin styrelse, anser ej att enligt nuvarande regler oklarhet råder om den enskildes rätt att utbyta ed mot försäkran. Härefter anföres i yttrandet följande.

Det synes styrelsen helt otroligt att — såsom motionärerna gjort gällande — risk skulle föreligga för ett meningsutbyte mellan rätten och den enskilde om dennes inställning i religiösa frågor, därest någon skulle framställa begäran om att få avge försäkran i stället för att avlägga ed. Den tid, då sådant skulle kunna ifrågakomma, är helt säkert förbi. Hänsyn bör tagas till olika personliga livsåskådningar och uppfattningar. Det är väl inte otroligt, att det finns människor, för vilka det kan kännas såsom ett behov att få bekräfta sin utsaga med ed. De må då få göra detta. För dem vilka det känns stötande att avlägga ed ges möjlighet att utbyta den mot en försäkran. Denna ordning synes kunna tillfredsställa alla och anledning att göra någon ändring häri kan icke anses föreligga.

Häradshövdingeföreningen finner det svårt att avgöra om den nuvarande vittneseden är ägnad att för den hörde mana till större eftertanke och således på ett mer effektivt sätt framhålla sanningsplikten än en på heder och samvete avgiven sanningsförsäkran. Med det minskade grepp religionen efter hand fått om vårt lands befolkning föreligger enligt för-

eningen otvivelaktigt fog för den meningen, att eden icke kan eller bör tillmätas alltför stor betydelse såsom ett medel att i möjligaste mån garantera en sanningsenlig utsaga. Det förekommer vidare säkerligen ofta att en domare på grund av religiös inställning eller annan anledning kan känna olust inför förestavandet av en ed, i de fall då dess religiösa innebörd med säkerhet kan antagas för den det gäller framstå såsom tämligen likgiltig och meningslös. Sedan föreningen redogjort för vissa av processlagberedningens och lagrådets ovan återgivna uttalanden anföres avslutningsvis följande såsom skäl för föreningens tillstyrkan av en utredning för tillgodoseende av motionernas syfte.

Även om de sålunda gjorda uttalandena även i dag måste ägnas ett visst beaktande anser föreningen att i dagens läge övervägande skäl talar för att åtminstone de religiösa inslagen i edsavläggelsen utmönstras. Det kan dock ifrågasättas, om icke benämningen ed och därtill anslutande ord (mened, edgång, svära) kunde bibehållas även utan anknytning till de religiösa momenten. Härigenom skulle man kunna bevara något av den speciellt högtidliga form, som ingår i det nuvarande edsformuläret, och markera skillnaden mellan vittnesmålen och de skriftliga försäkringar på heder och samvete, som i många sammanhang kräves och som — ehuru i och för sig allvarliga och förbindande — dock är av en annan valör än vittnesmål och annan edsavläggelse inför domstol. Det synes även befogat att den skillnad i straffrättsligt avseende, som förefinnes mellan mened och osanna partsutsagor, avspeglas i olika former för bevisets upptagande. Dessa frågor synes emellertid kräva en närmare utredning, som möjligen bör komma till stånd först i ett större sammanhang.

Utskottet

Såsom framgår av den tidigare redogörelsen skall vittne, innan han avger sin berättelse, med handen på bibeln avlägga vittnesed. Från denna regel ges enligt 36 kap. 12 § rättegångsbalken vissa undantag. Om vittnet säger sig på grund av sin åskådning i religiöst hänseende hysa betänklighet mot att avlägga ed må nämligen rätten, därest betänkligheten kan antagas vara allvarligt grundad, medge vittnet att i stället avge försäkran på heder och samvete. Vidare kan vittne få avlägga försäkran om båda parter samtycker och rätten finner det kunna tillåtas. Dessa bestämmelser äger motsvarande tillämpning i andra fall, då enligt lag eller författning ed skall avläggas inför domstol eller annan myndighet. Den som lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen dömes för mened, oavsett om berättelsen lämnats under ed eller försäkran.

I förevarande motioner hemställes att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om förslag till sådan lagändring, att edgång ersättes med försäkran på heder och samvete. Till stöd härför anför motionärerna, att försäkran inte är mindre allvarlig än vittnesed. Det framhålls i motionerna att med nuvarande regler oklarhet kan råda om vittnes rätt att utbyta

ed mot försäkran. Motionärerna anser det vidare både ovärdigt och principiellt oriktigt att möjlighet finnes till meningsutbyte mellan rätten och vittnet om dennes inställning i religiösa frågor.

Under förarbetena till rättegångsbalken framhöll lagrådet att eden för det stora flertalet av landets befolkning torde framstå såsom den självklara formen för sanningsförsäkran av vittne. Denna uppfattning får alltså anses äga giltighet och utskottet vill understryka att vittneseden är ett värdefullt medel för att i möjligaste mån garantera en sanningsenlig utsaga. Utskottet kan därför icke tillstyrka att vittneseden utmönstras och ersättes av försäkran på heder och samvete utan eden bör även framgent vara den vanliga formen för sanningsförsäkran. Emellertid måste möjlighet — såsom nu är fallet — finnas att utbyta ed mot försäkran för den som på grund av sin övertygelse hyser betänklighet mot att avlägga ed. Såsom motionärerna framhållit synes gällande bestämmelse härom kunna medföra onödigt meningsutbyte mellan rätten och vittnet. Skyldigheten för vittnet att närmare motivera sin önskan kan leda till att vittnet underlåter att utnyttja möjligheten att få avlägga försäkran. Det kan ej bortses från att ett vittne kan finna det obehagligt eller svårt att klargöra anledningen till sina betänkligheter. Enligt utskottets mening bör därför ändring ske beträffande villkoren för utbyte av ed. Stadgandet i 36 kap. 12 § rättegångsbalken torde böra utformas så att vittne som på grund av sin överstygelse säger sig hysa betänklighet mot att avlägga vittnesed skall utan annan motivering få utbyta eden mot försäkran på heder och samvete. I samband med en sådan lagändring lär möjligheten att med parternas och rättens samtycke få avlägga försäkran i stället för ed kunna utgå. Spörsmålet är emellertid ej av den angelägenheten att det fordrar en omedelbar lösning utan det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att i lämpligt sammanhang uppta frågan och för riksdagen framlägga förslag om ändring av ifrågavarande lagrum i enlighet med vad utskottet uttalat.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen i anledning av förevarande motioner, I:562 och II:695, i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte giva till kända vad utskottet i det föregående anfört.

Stockholm den 29 mars 1966

På första lagutskottets vägnar:

INGRID GÄRDE WIDEMAR

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herrar Erik Svedberg*, Arvidson, Hjorth, Ferdinand Nilsson, Schött och fru Lilly Ohlsson;

från andra kammaren: fru Gärde Widemar, fru Johansson, herrar Östrand, Ekström i Björkvik*, Gustafsson i Borås, fru Lindekvist, herr Larsson i Öskeviksby och fru Heurlin.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.